

UNIwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

**ZESZYTY NAUKOWE
CENTRUM BADAŃ IM. EDYTY STEIN**

9

Wobec śmierci

Redakcja naukowa

ANNA GRZEGORCZYK

AGNIESZKA KACZMAREK

POZNAŃ 2012

ZESZYTY NAUKOWE
CENTRUM BADAŃ IM. EDYTY STEIN

Redakcja: Elżbieta Adamiak
Angela Ales Bello (Włochy)
Jan Grad
Anna Grzegorzczak (redaktor naczelny)
Małgorzata Grzywacz
bp Marek Jędraszewski
Rafał Koschany (sekretarz redakcji)
Miroslaw Loba
Andrzej Przyłębski
Harold Seubert (Niemcy)
Jacek Sójka

Recenzent: prof. dr hab. Stefan Bednarek

© Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2012

Wydawnictwo i Redaktorki dziękują Marii Szczeklik
za zgodę na przedruk fragmentów książki.

Projekt okładki: Miroslaw Adamczyk

Redaktor: Paulina Nowak

Redaktor techniczny: Dorota Borowiak

Łamanie komputerowe: Anna Marcinkaniewicz

ISBN 978-83-232-2494-5

ISSN 1895-2984

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIwersytetu
IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU
61-701 POZNAŃ, UL. FREDRY 10

www.press.amu.edu.pl

Sekretariat: tel. 61 829 46 46, faks 61 829 46 47, e-mail: wydnauk@amu.edu.pl
Dział sprzedaży: tel. 61 829 46 40, e-mail: press@amu.edu.pl

Ark. wyd. 21. Ark. druk. 23,25

Druk i oprawa: WYDAWNICTWO I DRUKARNIA UNI-DRUK s.j.
LUBOŃ, UL. PRZEMYSŁOWA 13

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
ŚMIERĆ W FILOZOFII	
Władysław Stróżewski O doświadczeniu śmierci	13
Anna Grzegorzczak „Oścień śmierci” według Edyty Stein	33
Jerzy Kopania Etyczne konsekwencje zaniku świadomości bycia śmiertelnym	51
Andrzej Przyłębski Miejsce fenomenu śmierci w ontologii fundamentalnej Martina Heideggera	69
Wojciech Kaftański Rozpacz jako życie w śmierci w myśli Sørensa Kierkegarda	81
Piotr Jakubowski Hermeneutyka umierania	97
Nelli Przybylska La mort apprivoisée contre l'éternité. L'antiquité et la contemporanéité selon Emil Cioran et Chantal Delsol	121
LITERACKIE OBRAZY ŚMIERCI	
Tadeusz Sławek <i>Śmierć to Dialog</i> . Edgar Allan Poe, Emily Dickinson i „podchodzenie” śmierci .	135
Ireneusz Ziemiński Nieśmiertelność kosmiczna. Na marginesie powieści Tomasza Manna <i>Wyznania hochsztaplera Feliksa Krulla</i>	153
Małgorzata Jankowska <i>Ars moriendi</i> a skandal śmierci. Rozważania nad <i>Ravelsteinem</i> Saula Bellowa	177

Marcela Kościańczuk	
Odmiany śmierci i umierania w prozie Ignacego Karpowicza	193
Katarzyna Thiel-Jańczuk	
Jak umiera pisarz? <i>Śmierci urojone (Morts imaginaires)</i> Michela Schneidera jako nekrofikcje.....	203
 DOŚWIADCZANIE ŚMIERCI	
Ks. Antoni Bartoszek	
W poszukiwaniu sensu śmierci dziecka. Z perspektywy chrześcijańskiej	217
Tomasz Stawiszyński	
Samobójstwo: śmierć jako przemiana radykalna.....	235
Agnieszka Kaczmarek	
Śmierć intelektualistki: Susan Sontag	249
 MIEJSCA ŚMIERCI	
Izolda Topp	
W poszukiwaniu sensu śmierci. O współczesnych zaświatach	263
Małgorzata Nieszczerzewska	
Ruiny architektury sakralnej. Śmierć miejsca – śmierć <i>sacrum</i> ?	273
Rafał Koschany	
The category of accident in narratives about salvation from Extermination.....	289
 FILMOWA RECEPCJA ŚMIERCI	
Małgorzata Okupnik	
„Zmień moją żałobę w taniec”. O narracji filmowej Wima Wendersa	303
Agnieszka Kulig	
„Rytuály rodzinne” wobec śmierci w filmie.....	325
 WSPOMNIENIA	
Jan Grad	
Krystyna Maria Zamiara (1940–2012) – życie oddane nauce	335
Jacek Sójka	
Jerzy Kmita – jakim Go zapamiętałem	345

RECENZJE**Piotr Jakubowski**

Podnieść na siebie piszącą rękę 351

Katarzyna MachtylZapomniana sztuka leczenia. Hans-Georg Gadamer o humanistycznym wymiarze
zdrowia i choroby 359**Tomasz Wiśniewski**

O „Nieśmiertelności” 363

Noty o autorach 367

WSTĘP

Tematem najnowszego tomu „Zeszytów Naukowych Centrum Badań im. Edyty Stein” jest namysł nad fenomenem śmierci, a szczególnie nad współczesnym dyskursem o niej. Doświadczenie śmierci, które ze swojej istoty ma charakter uniwersalny, przynależąc jednocześnie do świata natury, jak i zmagającej się z nią kultury, pozostaje nieredukowalnym problemem i wyzwaniem dla każdego człowieka, i refleksji humanistycznej w ogóle. Niezależnie od ram, w których podejmuje się namysł nad różnymi aspektami śmierci, to stosunek do tego granicznego doświadczenia – pomimo radykalnych zmian w wizji świata i człowieka, społecznych uwarunkowań i światopoglądowych zwrotów – nigdy nie pozostawał obojętny.

Współcześnie, mimo „wszechobecności” śmierci medialnie podtrzymywanej, można mówić o swoistym wyciszeniu wobec śmierci i umierania. Tradycyjne *ars moriendi* wraz z przyspieszeniem cywilizacyjnej nowoczesności uległo wyparciu, a jego miejsce zajęło milczenie, a nawet swoisty zakaz jej przywoływania, który z jednej strony zgodny jest z konsumpcyjnym nastawieniem rodzącym znieczulenie, a jednocześnie lęk przed śmiercią; z drugiej zaś strony może wywoływać społeczne oburzenie i próbę powrotu do świadomego przygotowania się na śmierć; powrotu do znanych od starożytności i kulturowanych w różnych obyczajach i religiach ćwiczeń ku śmierci.

Krzysztof Michalski o doświadczeniu śmierci napisał:

Nic więc dziwnego, że śmierć – ten ślad, to niewidoczne ani dla oczu, ani dla umysłu dotknięcie nieznanego, co ujawnia kruchość każdej chwili, jej otwarcie na nieprzewidywalną przyszłość i tym samym moją nieograniczoną wolność – nic dziwnego, że śmierć nie da się pojąć¹.

Nic dziwnego zatem, że mimo trwających od tysiącleci kulturowych i jednostkowych rozliczeń ze śmiercią pozostaje ona zawsze dla życia tajemnicą wywołującą skrajne reakcje, od nihilistycznych i ironicznnych znieczuleń, przez filozoficzne i mądrościowe obłaskawienia czy religijne pocieszenia i zwycięstwa nad nią. Wbrew skrajności tych reakcji, najczęstszym towarzyszem tego granicznego doświadczenia jest lęk. Śmierci egzystencjalnie boją się wierzący

¹ K. Michalski, *Plomień wieczności*, Znak, Kraków 2007, s. 132.

i niewierzący, grzesznicy i święci, uczeni i prości ludzie, zuchwalcy i tchórze. Dlaczego? Odpowiedzi jest wiele, z reguły niezadowolających, nieogarniających tego granicznego doświadczenia. Odsłaniają jednakże radykalną tymczasowość każdego istnienia, śmiertelność każdego człowieka i jednocześnie jego pragnienie nieśmiertelności. Ujawnia się w ten sposób ontologiczny paradoks i zarazem potrzeba indywidualnego zmierzenia się z problemem śmierci, egzystencjalnego poradzenia sobie z nim. Rozmowy o śmierci w jakimś sensie mogą w nim pomóc, stąd próba ich dyskursywnego podjęcia.

W niniejszym, ukierunkowanym interdyscyplinarnie tomie, korespondują ze sobą teksty, które mierzą się z problemem nieuchronności śmierci i jej „opanowania”, a także z recepcją tego fenomenu w humanistyce. Ma to być próba odpowiedzi, a przynajmniej postawienia pytań dotyczących miejsca śmierci we współczesności, społecznej wrażliwości na śmierć, a także, być może, nowego kulturowego obyczaju, opierającego się na milczeniu o śmierci. Ten zróżnicowany horyzont jednocześnie uświadamia, jak rozmaite mogą być perspektywy i postawy przyjmowane wobec śmierci, która mimo różnych narracji pozostaje w sferze tajemnicy, w sferze niedpowiedzenia.

Teksty autorów można podzielić na bloki, z których każdy referuje stosunek do śmierci. Filozoficzny dyskurs o śmierci podejmują Władysław Stróżewski, Jerzy Kopania, Anna Grzegorzcyk, Piotr Jakubowski, Wojciech Kaftański i Nelli Przybylska (tekst francuskojęzyczny). Pozostający na pograniczu filozofii i literatury artykuł Tadeusza Sławka wprowadza perspektywę literacką, którą w dalszej części rozwijają Ireneusz Ziemiński, Małgorzata Jankowska, Marcela Kościańczuk oraz Katarzyna Thiel-Jańczuk. Kolejne dwa artykuły, Małgorzaty Okupnik i Agnieszki Kulig, podejmują obecność fenomenu śmierci na płaszczyźnie filmowej. Kulturoznawcze koneksje odnaleźć można w tekstach Małgorzaty Nieszczerzewskiej – pytającej o symboliczną śmierć *sacrum*, oraz Izoldy Topp i Rafała Koschanego (tekst anglojęzyczny) – przybliżających współczesne rozumienie zaświatów. O dwóch różnych doświadczeniach śmierci piszą Tomasz Stawiszyński, poruszający zagadnienie samobójstwa, oraz ks. Antoni Bartoszek, analizujący problem śmierci dziecka, a także Agnieszka Kaczmarek, przedstawiająca postawę wobec śmierci afirmowaną przez Susan Sontag.

Pomimo różnorodności metodologicznej, jak i podejmowanych problemów „wokół śmierci”, wszystkie teksty łączy wezwanie do przerwania milczenia o śmierci, wyzbycia się lęku mówienia o niej. Koniecznym bowiem wydaje się oddalenie niemej tabuizacji, która w coraz szybszym, nowoczesnym, a jednocześnie technicznie zapośredniczonym społeczeństwie, problem śmierci pomija i marginalizuje.

Szczególne podziękowania należy skierować do Pani Marii Szczeklik, żony zmarłego 3 lutego 2012 roku Andrzeja Szczeklika, wybitnego lekarza,

filozofa, humanisty. Dzięki jej uprzejmości, rozważania podjęte w niniejszym tomie inkrustowane są fragmentami książki o przekornym względem podejmowanych w niniejszym tomie tytule *Nieśmiertelność*², wydanej już po śmierci Autora. Ten retoryczny zabieg pozwala czytelnikowi po raz kolejny przypomnieć i silniej uzmysławić, iż to nie do śmierci należy ostatnie zdanie i nie ona jest końcem ludzkiego życia.

Redaktorki tomu

² A. Szczeklik, *Nieśmiertelność. Prometejski sen medycyny*, Znak, Kraków 2012.

Śmierć w filozofii
